

DIMITRIE GHICA-COMĂNEȘTI
(= GHICA COMĂNEȘTEANU)
(n. 31 decembrie, 1839, Iași – d. 1923)

Dumitru MURARIU¹
dmurariu@antipa.ro

ABSTRACT: This paper aims to present the importance of the two Roumanian explorers, Nicolae and Dimitrie Ghica-Comănești, for the development of science and for our culture. The paper is useful for the young generation, in general, and for those who want to organize expeditions to unknown places outside the country and we thought, that's why describes, in details, every day of the expedition of Demetrius and Nicholas Ghica-Comănești. Both books written after this expedition can be considered journals; the first one impresses because of its stylistic accuracy, but the second may be read as an ethnographic study. Through the diversity of collected species and the geological descriptions of flora and fauna, the results of their expedition were compared with that achieved, in 1909, by U.S. President Theodore Roosevelt, with his son Kermit, in East Africa.

KEYWORDS: expedition, interest, trophy, hunting, museum.

Încă din copilărie și-a dovedit interesul de a cunoaște natura și astfel, deși a absolvit facultatea și și-a trecut doctoratul în Drept la Universitatea din Berlin, după care a devenit prefect al județului Bacău, magistrat, membru și președinte al Camerei Deputaților din Parlamentul României (1872–1892) și apoi Consilier regal – toate aceste demnități nu l-au îndepărtat de la pasiunile și aptitudinile lui de explorator. Din adolescență făcea excursii în Bărăgan, în Delta Dunării, în Carpați și participa la partide de vânătoare, înscriindu-se între promotorii ocrotirii speciilor de interes cinegetic din fauna României, în a doua jumătate a sec. XIX. De atunci datau trofeele sale de cerbi, mistreți și urși, depuse în castelul familiei de la Doftana din

1 Membru corespondent al Academiei Române; doctor în biologie, director al Muzeului Național de Istorie Naturală „Grigore Antipa”, prim-vicepreședinte al Comitetului Român pentru Istoria și Filosofia Științei și Tehnicii al Academiei Române; președinte de onoare al Asociației Cultural-Științifice „Dimitrie Ghica – Comănești”

județul Bacău. Apoi a călătorit în Austria, Franța, Germania, Anglia, Italia etc. A fost unul dintre cei mai celebri exploratori români.

Provenea dintr-o mare și renumită familie nobiliară – Ghika-Comănești, din care s-au ridicat 10 voievozi care au deținut înalte funcții și au devenit domnitori timp de 25 de ani, în timpul Imperiului Otoman, în Moldova și Țara Românească. S-au remarcat ca apărători ai integrității teritoriale și ai autonomiei Principatelor, ca reformatori ai structurii sociale și în egală măsură ca promotori ai dezvoltării culturale și istorice. Dimitrie Ghica-Comănești a lăsat importante studii de zoologie, botanică, geografie, topografie, geologie. A fost un proeminent membru al Societății Române de Geografie, fondată în 1875.

Din căsătoria cu Zoe Lahovary a rezultat fiul Nicolae Ghica (1875–1921), care a moștenit pasiunea tatălui, de cunoaștere a naturii. A fost licențiat în drept la Lausanne și Geneva, atașat diplomatic la Paris, guvernator al Băncii Națiunii, președinte al Fondului Forestier al României, ministru în guvernul Marghiloman din primul război mondial și președinte al Senatului.

Tatăl și fiul (Dimitrie și Nicolae Ghica-Comănești) au citit memoria-lul contelui Ernest Hoys despre „țara somalilor” și cum erau pasionați de explorări în folosul științei românești, de cunoaștere a unor teritorii străine cu fauna lor exotică au organizat în 1895–1896 o expediție pe teritoriul de astăzi al Somaliei, Djibouti și sud-estul Etiopiei.

Pentru pregătirea echipamentelor, armelor, a îmbrăcămintei, hranei, medicamentelor pentru expediție, tatăl și fiul s-au deplasat în Anglia. De acolo, toate materialele au fost transferate la Trieste, pentru îmbarcarea la 3 octombrie 1895, pe nava „Imperatrix” al companiei austriece „Lloyd”, cu destinația India. Prin Canalul de Suez și Marea Roșie au ajuns în portul yemenit Aden, situat la aproximativ 170 km de Strâmtoarea Bab-el-Mandeb, pentru a ajunge la Berbera din nordul Somaliei în data de 19 octombrie 1895. La 22 octombrie din același an au plecat cu bagajele încărcate pe 70 de cămile, patru cai, doi cătâri și trei măgari (ca momeală pentru lei), nenumărate oi și capre pentru suficientă hrană, timp de aproape o jumătate de an în interiorul continentului. Din personalul caravanei făceau parte 53 paznici, câțiva cercetași din triburile locale, patru vânători – doi fiind principali (Gheli și Duale), sub conducerea lui Eggc Nerlayo; doi valeți erau permanent în serviciul lui Dimitrie și Nicolae Ghica.

Au traversat cu mari dificultăți zona de câmpii Guban, spre Munții Golis, Leferung, Hargeisa, peste râul Mandera, prin Udjiwadji, Buhalgașan, peste Munții Djigo din ținutul Ogaden și prin trecătoarea Durdurului.

După 61 zile de la plecarea din Berbera (la 21 decembrie 1895) au ajuns la „Fluviul leoparzilor” (Webi Shebeli), pe care l-au traversat la 26 decembrie, într-un loc aflat aproape de vărsarea râului Madesso.

Continuând traseul spre sud, la 1 ianuarie 1896 au depășit limita atinsă de contele Hoys, iar la 3 ianuarie au campat în pădurea ecuatorială de lângă localitatea Delni. Acolo a fost cel mai îndepărtat punct stabilit pentru itinerariul expediției, dar Nicolae și cei doi vânători au continuat drumul spre sud, pentru vânarea unei girafe. Astfel au ajuns la o colină înaltă de peste 500 m (5° N cu 43° E), pe care au numit-o Lahovary – nume reținut și de Institutul Cartografic din Gotha – Germania.

La întoarcere au urmat traseul știut, până la „Fluviul leoparzilor”, de unde au traversat platoul Haudului, printr-o zonă locuită de triburile somaleze din Ogaden: amadeni, ugasrosheni, midgani, melengari și rerali.

După patru luni de marș prin ținuturi aride, românii au ajuns înapoi la Berbera, la data de 22 februarie 1896. S-au confruntat cu dificultăți ce li s-au părut adeseori insurmontabile. Revenirea în țară a avut loc pe un traseu prin Aden, Cairo, Marea Mediterană, Marea Neagră, Constanța.

Pentru tineret în general și pentru cei care vor dori să organizeze expediții în locuri necunoscute din țară și din afară am considerată utilă prezentarea detaliată, pe zile a desfășurării expediției lui Dimitrie și Nicolae Ghica-Comănești.

În 1895:

- 22 octombrie – Începutul traversării câmpiei de coastă Ogaden și intrarea în zona Deșertului arid Gouban.
- 25 octombrie – Atingerea înălțimilor Platoului 'Ogo și a ținutului Haud.
- 27 octombrie – Ajungerea la Leferoug.
- 29 octombrie – În zona Bouhalgachan au fost vâdate antilope oryx.
- 30 octombrie – Sosirea la cetatea Hargeysa și întâlnirea cu Șeikul Mattar, care au sfătuit expediționarii să evite întâlnirea trupelor abisiniene ale Regelui Menelik și să schimbe direcția de deplasare spre

sud, prin țara triburilor Aniya Oromo, care erau mai puțin violente și supuse lui Menelik.

- 2 noiembrie – Apropierea de granița abisiniană, unde Dimitrie și Nicolae Ghica au împușcat primii lei, foarte aproape de o zonă de conflict.
- 4 noiembrie – Sosirea la Munții Harar și intrarea în Alpii etiopieni.
- 9 noiembrie – Cutreirarea pădurilor și savanei din vecinătatea Munților Harar.
- 14 noiembrie – Sosirea la cetatea Jijiga.
- 19 noiembrie – Traversarea râurilor Jerer și Fafen pentru ajungerea la Muntele Sabatwein; în acel drum, Dimitrie Ghica a riscat să fie omorât de un rinocer, pe care l-a vânat.
- 24 noiembrie – Din nou traversarea râului Fafen.
- 25 noiembrie – Sosirea la Degehamedo.
- 30 noiembrie – Vânări de pantere în vecinătatea râului Daghato; Nicolae Ghica abia a scăpat din calea unui elefant furios în pădurile unui podiș.
- 6 decembrie – Străbaterea Munților Kaldech, Khodjar și Djigo.
- 21 decembrie – Traversarea râului Shebeli sau râul Leoparzilor.
- 27 decembrie – Aventurarea în zona triburilor Aulihan, neexplorată vreodată, de altcineva.
- 31 decembrie – Intrarea în țara Oromo și descoperirea peșterii cu alabastru; s-a vânat prima girafă.

În 1896:

- 5 ianuarie – La confluența râurilor Webu cu Madesso, caravana a adoptat un copil – ultimul supraviețuitor dintr-un sat Geleimis Somali, în totalitate masacrat de soldații abisinieni.
- 8 ianuarie – Descoperirea unei alte impresionante peșteri de alabastru, pe care au numit-o Prințesa Maria a României.
- 9 ianuarie – Escaladarea Munților Dek-Marodi și Owasasale (Wasasali).
- 13 ianuarie – Intrarea în Del-Marodile și împușcarea a doi lei mîncători de oameni, care făceau ravagii în acel sat.
- 21 ianuarie – Traversarea câmpiilor fertile En și Sibi.

- 23 ianuarie – Intrarea în satul Sassabene din țara triburilor Melengour în Somalia.
- 24 ianuarie – Ajungerea la Munții Biosoro.
- 25 ianuarie – Pătrunderea pe Platoul Haud și ajutorarea Șeikului Habr Awal să-și recupereze turmele furate de tribul Rer-Ali.
- 5 februarie – Zi de odihnă la Hargeisa, după care ne-am îndreptat spre nord, pentru traversarea Munților Gah-Liba și Golis, apoi Rock of The Seven Thieves (Stânca celor șapte hoți), pentru a ajunge la Mandeira.
- 20 februarie – Sosirea în portul Berbera, pentru îmbarcarea spre țară, prin Marea Mediterană și Marea Neagră.

În expediția lui Dimitrie și Nicolae Ghica-Comănești s-au colectat 55 specii de plante, care au fost apoi studiate de botaniștii G. Schweinfurt și G. Volkens. Aceștia au tipărit lucrarea *Plantarum enumeratio et descriptio* în care sunt trecute specii care nu mai fuseseră întâlnite până atunci, de cercetătorii perimetrului geografic somalez: *Loranthua ghikae* – dintre graminee, *Ghikea spectabilis* – o plantă parazită dintre scrofulariacee, *Ipomoea ghika* dintre convolvulacee – toate dedicate celor doi români. La propunerea celor doi botaniști germani, unui gen de plante necunoscute din familia Sclophulariaceae, distinsă prin mărimea și frumusețea florilor, i s-a dat numele de *Ghikea*. În total au fost descrise 16 specii de plante.

S-au colectat de asemenea, trofee animalelor împușcate de cei doi exploratori români: patru lei (*Panthera leo*) – inclusiv doi lei mănăcători de oameni, cinci elefanți (*Loxodonta africana*), 15 crocodili (*Crocodylus* sp.), numai câteva exemplare de păsări (fără a fi numite), apoi dintre mamifere – 12 rinoceri negri (*Rhinoceros bicornis*), o girafă (*Giraffa camelopardalis*) care s-a dovedit a fi o nouă subspecie, doi jaguari (*Panthera pardus*), șapte hie-ne (*Hyaena* sp.), 15 zebre de stepă (*Equus quagga*), trei cai sălbatici (*Equus hemionus*), două antilope kudu (*Tragelaphus strepsiceros*), 11 antilope duiker roșcate (*Cephalophus natalensis*), opt antilope-vacă (*Alcelaphus buselaphus*), 25 antilope oryx (*Oryx beisa*), opt facoceri (*Phacochoerus africanus*), aproximativ 100 de gazele (*Gazella* sp.), apoi vulpi, șacali și maimuțe – fără a li se specifica numărul de exemplare.

Au consemnat, de trei ori pe zi, date cu caracter meteorologic, au notat presiunea atmosferică, temperatura aerului, viteza vânturilor, au desenat

profilul mai multor lanțuri de munți și au descris, din punct de vedere geografic și peisagistic, diferite regiuni.

Profesorul Dr. Philip Pauliske din Germania s-a ocupat de totalitatea releveelor expediției Ghika. Le-a calculat și, pe baza lor, a întocmit o hartă la scara 1: 1000000 și un memoriu științific. El a arătat că deși expediția românească a avut un număr mare de predecesori în domeniul cartografiei Somaliei, abia acum s-a reușit să se realizeze o lucrare geografică importantă. Același specialist a ținut să noteze: „*Dimitrie și Nicolae Ghika înainte de a porni spre Africa au urmat cursuri de topografie și botanică pentru a putea fi astfel cât mai utili științei*”.

Documentatul studiu al lui Pauliske, tradus de Dimitrie Ghica-Comănești și publicat ca anexă la descrierea expediției, se încheia astfel: „*În cunoștința împrejurării că sunt cei dintâi români care au întreprins o călătorie științifică în Africa, șefii acestei expediții erau conduși, în toate explorările și releveele lor topografice, de un entuziasm patriotic care i-a îndemnat să dea numiri românești la patru puncte mai marcante, nou descoperite sau explorate de ei. Trecătoarea peste Webi Shebeli („Fluviul leoparzilor”), la est de gura Madesului și la sud de Sonmoretu, descoperită de exploratorii români, ca cea mai bună trecătoare, întrebuițată până astăzi de indigeni, a fost denumită, în onoarea prezenței celor doi Ghika pe malurile acestui fluviu, Vadul Ghika*”.

În afară de Vadul Ghika și culmea Lahovary, au mai fost consemnate și alte denumiri românești. Astfel, Nicolae Ghica-Comănești a urcat ca un experimentat alpinist, muntele înalt de 1371 m, căruia i-a dat numele primului monarh al României – Carol I.

Impresiile expediționarilor români au fost comunicate în două cărți. Prima a fost scrisă de Dimitrie Ghica-Comănești, cu titlul „*O expediție română în Africa*”/1897. În cele 176 de pagini, cu aproape 30 de fotografii alb-negru originale, făcute chiar de autor, este ilustrată atât geografia, flora și fauna, populațiile băștinașe, cât și apetitul vânătoresc al celor doi expediționari.

Iată cum descrie autorul, experiența trăită la vânarea unuia dintre rinoceri: „*Pricep ca rinocerii au luat vânt de la Aden și vin drept spre noi, suflând din nari cu același zvon care-l face o locomotiva în gara, când vaporul se sloboade în intervale scurte prin ogiac. Gheli, care îmi pusese repede carabina cu oțelile trase, în mână, se arunca pe după o tufă mai deasă, în momentul când unul din acești coloși apare lângă mine, trecând cu mare iuțeață, fără a mă vedea și cu coarnele ridicate, de-a dreptul prin spineria cea mai deasă, pe care*

în calea sa o pleacă toată înaintea lui. În neexperiența mea de acest vânat, poate și din emoții, lăsasem să treacă secunda cea mai favorabilă pentru a împușca. Urmând însă direcția sa cu carabina, parvin al vedea iarăși la vreo 20 metri depărtare și am abia timpul a slobozi o încărcătura în el, în momentul când partea de dinapoi dispărea în tufe. Precum s-a putut vedea mai târziu proiectilul de oțel pătrunse prin pânțelele animalului, făcând o rană care după un timp oarecare deveni mortală.”

Fotografiile au importanța istorică, fiind primele de gen, realizate de un român în Africa. Prin ele, cititorul este mai aproape de lumea necunoscută la acea dată, insolită, a Somalilor, a locurilor și oamenilor cu obiceiurile lor, din locuri atât de exotice. Cartea a fost dedicată regelui Carol I.

Cealaltă carte a fost scrisă în limba franceză, tipărită la Geneva, cu titlul „*Cinq mois aux pays des Somalis*”/1898 și semnată de G.A. Schweinfurt, G. Volkens și Nicolae D. Ghica. Un capitol separat este dedicat numai menționării animalelor, în care pe lângă denumirea populară europeană și somaleză se menționează și cea științifică. Se dau apoi scurte date despre răspândirea și mediul lor de viață, numărul de exemplare vâdate, uneori consemnând și cu ce fel de muniție sau tipul de arme utilizat. Evident, tratează numai speciile împușcate, menționate în lista de mai sus. Cartea celor trei autori conține și 20 din fotografiile care au fost realizate de Dimitrie Ghica-Comănești, un capitol care se referă la colectările botanice, precum și harta cu traseul expediției.

Ambele cărți sunt jurnale scrise cu acuratețe stilistică, dar a doua, pe lângă stilul mai liber se constituie și ca un scurt tratat etnografic.

Dar prin ce au rămas Dimitrie și Nicolae Ghica-Comănești în istoricul Muzeului Național de Istorie Naturală „Grigore Antipa”?

Fondatorul muzeului bucureștean era de o exigență proverbială în privința acceptării pieselor biologice pentru expoziție. Cum însă trofee din lista de mai sus au fost naturalizate într-un renumit laborator de taxidermie din Anglia – proprietatea londonezului naturalist Rowland Ward, fiecare muzeu de istorie naturală și-ar fi dorit să aibă cel puțin o parte dintre ele. Astfel, din cartea lui Dimitrie Ghica (1897) reiese că muzeului bucureștean i-au fost „dăruite” câte unul din capetele celor mai frumoase exemplare („...precum și girafa...și toate reptilele adunate de Expediție”), iar celelalte trofee au fost duse la castelul din Comănești. Marinescu și colab. (1985) arătau că la 14 octombrie 1896, deci după șase luni de la revenirea în țară, din expediție, Dimitrie și Nicolae Ghica-Comănești au donat

Muzeului Național de Istorie Naturală „Grigore Antipa” un număr de 10 trofee cinegetice și o colecție de reptile, două piei de hienă, o piele de zebra, două mamifere mici și o piele de bursuc nord-american (*Taxidea taxus*). Petrescu (2005) presupunea „...că există în acest moment, cel puțin două trofee africane, capul de rinocer care este expus în sala marilor mamifere de la parterul muzeului, pe perete (singurul cap de rinocer din colecțiile muzeului) și un cap de girafă...”. Facem mențiunea că după proiectul de *reinventare a muzeului la 100 de ani* (2009–2011), expoziția de bază a fost modernizată, iar piesele au fost regrupate pe teme biogeografice. O altă temă, privind vânătoarea și relațiile omului cu animalele se află la etaj, în Sala trofeelor, unde își are locul și capul de rinocer donat de expediționarii Ghica-Comănești.

După experiența din Africa, Nicolae Ghica-Comănești și-a continuat expedițiile sale vânătoarești în Maroc și în Sahara (în 1899), apoi în 1910 – în Canada și Alaska, probabil cu dorința de a colecta un urs grizzly – cel mai mare între mamiferele carnivore.

Prin bogăția materialelor biologice colectate și prin descrierile geologice, de floră și faună, rezultatele expediției românilor Dimitrie și Nicolae Ghica-Comănești au fost comparate cu ceea ce a realizat în anul 1909, Președintele S.U.A. Theodore Roosevelt, împreună cu fiul său Kermit, în Africa de Est.

Bibliografie:

- [1] Ghica, D. N., 1897 – *O expediție română în Africa*. Stabilimentul Grafic I.V. Socec, 1–220.
- [2] Ghica, N. D., 1897 – *Cinq mois au pays des Somalis, Bale et Geneve*, Georg, 1–219.
- [3] Marinescu, A., Ionescu, A., 1985 – *Le Muséum National d’Histoire Naturelle de Bucarest (1834–1984) – Aperçu chronologique*. Travaux du Muséum National d’Histoire Naturelle „Gr. Antipa”, 27:373–417.
- [4] Petrescu I., 2005 – *100 de ani de la expediția lui Dimitrie și Nicolae Ghica-Comănești în Somalia*, Revista Muzeelor Nr. 3: 123–127.